

Joan Fuster: un lector apassionat.
Notes sobre ‘Literatura catalana contemporània’

[Joan Fuster: an appassionedated reader.
Notes about ‘Literatura catalana contemporània’]

ENRIC BALAGUER
Universitat d’Alacant
enric.balaguer@ua.es

RESUM: Aproximació a *Literatura catalana contemporània* de Joan Fuster de 1971. Tractem d’analitzar el discurs de l’autor sobre la literatura, descriure el conjunt d’aspectes que donen compte de les obres literàries: el paper que tenen els factors personals, la ideologia, el *zeitgeist*, la recerca de novetat... També la inserció dels moviments literaris catalans en els europeus. Així com les obres i els escriptors que Fuster considera més destacats. I per què. Analitzem també el conjunt de recursos que fa servir per descriure les aportacions creatives i les peculiaritats de cada figura literària.

PARAULES CLAU: literatura, Modernisme, Noucentisme, *zeitgeist*, Neonoucentisme, Literatura de la NATO

ABSTRACT: An approach to contemporary Catalan literature by Joan Fuster from 1971. We try to analyze the author’s discourse on literature, describe the set of aspects that give an account of literary works: the role played by personal factors, ideology, the *zeitgeist*, the search for novelty ... Also, the insertion of the Catalan literary movements in the European ones. As well as the works and writers that Fuster considers most prominent. And why. We also analyze the set of resources he uses to describe the creative contributions and peculiarities of each literary figure.

KEYWORDS: literature, Modernism, Noucentisme, *zeitgeist*, Neonoucentism, NATO Literatur

Recepció: 13/04/2022. Acceptació: 05/05/2022. Publicació: 27/07/2022

I. Una fascinació

He sentit fascinació per molts textos de Joan Fuster, proses amb enginy i saviesa, plenes d'idees vigoroses expressades amb ductilitat i eficàcia, però en cap dels seus textos he sentit una admiració com a les pàgines de *Literatura catalana contemporània* (1971). Aquesta fascinació pot explicar-se per la meua dedicació professional: he estat tota la vida professor de literatura. Però siga del gènere que siga, des del primer full fins al darrer —parlem d'una història de la literatura, amb tot el que té d'aparat gris de dades, burocràcia intel·lectual, filiacions, argot acadèmic— resulta atractiva. Cada paràgraf presenta algun element revelador: ara un judici, ara una relació, una adscripció o explicació... Dades i dades al servei de donar compte d'allò essencial de cada autor i de cada moment literari. I de cada text, siga del gènere que siga. La presentació dels autors i llurs obres, enquadrats en èpoques i moviments, no elimina mai la singularitat de cadascun. És més, Fuster ressalta els perfils propis, els projectes personals i els horitzons —de caire psicològic o filosòfic— que es proposen. Així com els elements anecdòtics que acompanyen els avatars de cada escriptor. El relat de relats que conforma el llibre el fa d'una gran amenitat, amb senders inesperats i trenant observacions de tot tipus: històriques, sociològiques, filosòfiques que tracten de mapar cada autor i cada obra. I caldria afegir que la prosa —acompanyada d'alguna *boutade*— esdevé juganera: sembla que Fuster gaudeix de posar-li noms i qualificatius a la matèria literària.

Alguns dels estudiosos del nostre escriptor, com Francesc Pérez Moragón, han posat de manifest el gruix de la seua prosa així com el magnetisme que desprén. Diu en *Joan Fuster: dies i treballs*:

Darrere de cada escrit de Fuster— hi ha un pòsit de lectures, de notes i de reflexions capaces d'apassionar els lectors per temes que aparentment no els havien d'interessar i que les fan, ensems, d'una utilitat primordial per a especialistes” (Pérez Moragón, 1993: 112).

En el present article no entraré en qüestions com ara la periodització que proposa Fuster, la recepció de l'obra o els errors i encerts que, segons com es mire, tingué l'obra. Vicent Simbor, per la seua banda, en *Joan Fuster: el projecte de normalització del circuit literari* (2012) fa una anàlisi minuciosa i rigorosa dels postulats literaris de Fuster, incidint, especialment, en aquells relacionats en *Literatura catalana contemporània*. L'estudi, així mateix, dedica moltes pàgines a ponderar la recepció crítica que tingué l'obra (Simbor, 2012: 264-288).

Dues premisses prèvies sobre *Literatura catalana contemporània*. La primera: és una obra d'encàrrec. Segons confessa l'autor, en el pròleg a la primera edició, mai no hauria escrit aquest llibre sense «una amistosa pressió moral» (LCC: 5).¹ La manca de manuals i d'històries de la literatura en el període contemporani, sobretot, era un fet palés i qualsevol etapa de normalització passava per disposar d'aquesta mena d'obres. El llibre de Fuster no segueix el solc de cap anterior amb el qual comparar-se o confrontar-se.

I la segona qüestió: Fuster no s'hi defineix com a historiador de la literatura, ni com a crític («El substantiu “crític”, i els seus derivats, m'han fet sempre, una certa angúnia» LCC: 6).² L'obra de Fuster es presenta com els «apunts d'un consumidor» (LCC: 6). I hi afegeix que és un «observador curiós i participant apassionat» (LCC: 6). Aquest apassionament s'afegirà a una observació substancial en l'epíleg que em plau de reproduir paraula per paraula:

D'una literatura normal es pot parlar en termes plàcids i indiferents, amb un rigor i una objectivitat estrictes; d'una literatura com la catalana, la història de la qual és una lluita per sobreviure, i per sobreviure “materialment”, és inevitable parlar amb una punta de passió, i, per tant, amb moltes confiances implícites. La cosa no té remei. Sobretot, per a un català (LCC:423).

1 D'ara en avant ens referirem a l'obra LCC, tot indicant la paginació corresponent a la 4a edició d'abril de 1979.

2 Sobre la figura del crític hom pot llegir les anotacions del 10 de gener del 1956 consignades en *Indagacions possibles*, pp. 24-40.

Al llarg de les pàgines del llibre, Fuster opina, judica, valora i deixa de costat allò que no li fa el pes o que troba frustrat, mancat d'interés —o que pel motiu que siga no ho considera reeixit—. Generalment, fa una exposició en què destaca l'esperit de les obres i dels autors. En cap moment hi ha una neutralitat asèptica, ni el descriptivisme —com ocorre tan sovint en aquesta mena d'escrips— encobreix o soscava el relleu de les obres i/o de llurs valors.

L'estatus de lector, que adopta Fuster, torna a posar-se de manifest en agrupar els textos que formen el volum *Contra el Noucentisme*: «Una vegada més —escriu— declino l'honor de ser intercalat en la nòmina circumspecta dels crítics i dels historiadors». I afegeix: «El meu punt de partida és el d'un viciós de la lectura i el d'un curiós de les implicacions que qualsevol “text” comporta, sense pretendre mai sobrepassar els límits de l'opinió personal i ingènua. ¿El resultat?» (CN: 7).³ I no solament diu això; l'autor es llança contra la pretesa condició de ciència que s'arroguen els estudis literaris. El de Sueca reivindica que allò que ha eixit de la seua ploma pertany a «l'àrea xafardera, volàtil i suament perplexa de les “humanitats”» (CN: 9).⁴ En les paraules de Fuster hi ha, sens dubte, un afany desmitificador.

Darrere de *Literatura catalana contemporània* hi ha un lector voraç, un lector capaç d'haver llegit i ponderat milers i milers de llibres de tots els gèneres, incloent-hi traduccions, obres d'erudició, tractats filosòfics; però en els seus judicis hi apareixen els lligams i les comparacions amb escriptors d'arreu d'Europa. I, a més a més, de diverses èpoques. Sembla que Fuster s'ho haja llegit tot. Com és possible un fenomen d'aquestes dimensions? Aquesta pregunta la deixem de costat i entrem a comentar allò que com a professor de literatura catalana i com a lector m'ha provocat la relectura de l'obra en els darrers mesos.

3 Ens referirem a *Contra el Noucentisme* com CN.

4 Fuster s'hi revolta contra la pretensió «científica»: «Avui, per un mimetisme automàtic, les “humanitats” desitgen ser “ciències”, i foten uns simulacres escandalosos. Hi havia la clàssica i benedictina “erudició”: ¿“Ciència”?» (CN: 9). Em plau apuntar la sintonia que Fuster manifestà, en aquest sentit, amb l'escriptor i professor de literatura comparada George Steiner qui declarava a *Errata* que: “les nostres respostes [en les humanitats] a aquestes són narratives de la intuïció” (1999: 14).

El Diderot de Sueca planteja la seua incursió com una aportació provisional. «Sostinc la validesa provisional de l'obra» (LCC: VI) escriu al pròleg a la segona edició, el 1979. I hi afegeix: «Com totes les temptatives de fer història, la meua ve sotmesa a “revisions”, “superacions” i “rectificacions”. Ara mateix, n'hi faria moltes» (LCC: VI). Però Fuster no deixa la qüestió aquí, hi afegeix: «Espero que n'hi facin més, pel seu compte, els usuaris del llibre. Perquè un llibre, si no és millorat per un altre llibre, corre el perill de convertir-se en fantasma» (LCC: VI). Aquesta provisionalitat que l'autor ha defensat en tot moment a propòsit de les seues idees literàries participa del credo general defensat per ell i que es formula en un dels aforismes més coneguts de *Judicis finals*: «Totes les meves idees són provisionals. (Però que consti que no ho dic amb orgull.)» (Fuster, 1960: 20). Tornant al text de l'escriptor —potser és obvi però ell ho remarca— declara que tot text s'ha de llegir en funció de la seua data d'escriptura, del moment històric de la seua gestació.⁵

Val a dir que el punt de partida de Joan Fuster en el moment d'escriure *Literatura catalana contemporània*, no té precedents. La seua obra enceta un camí nou que només parcialment havia tingut participants. L'autor mateix fa referència a determinants textos crítics de Rafael Tasis, de Domènec Guansé o de Carles Riba, entre d'altres. Però la nota crítica, la ressenya puntual eludeix el panorama general, la visió del conjunt i la història on s'insereixen autors i obres. D'altra banda, la manca d'històries, resums o panoràmiques literàries és totalment observable, a despit d'estudis sobre la Renaixença o sobre la poesia contemporània. Fuster mateix havia publicat el 1956 *Antologia de la poesia valenciana*, on agrupava els poetes valencians en generacions des de la Renaixença fins al present; i coincidint amb la publicació, en dos volums a l'editorial Moll, *La poesia catalana*, una visió diacrònica del gènere en conjunt.

Podem esmentar un petit antecedent: *Resum de literatura catalana*, de Martí de Riquer de l'any 1947, en castellà, que titula «Resurgimiento» el darrer

5 Ho trobem defensat en el pròleg de *Contra el Noucentisme*, «repastar una escriptura que té una data, i que ha de ser llegida des d'aquest supòsit cronològic» (CN:8), diu l'autor tot advocant pel reconeixement d'aquest fet explicatiu.

capítol, amb una vintena de pàgines, que inclouen des d'Aribau fins a la literatura del moment; en el cas de la poesia arriba a l'esment de Carles Riba i J. V. Foix i, en la prosa, a Miquel Llor i Martínez Ferrando. Bé que és veritat que la poesia contemporània, a banda de les aportacions del mateix Fuster, gaudia d'algunes aproximacions com ara *Poesia catalana del segle xx*, l'antologia que Josep Maria Castellet i Joaquim Molas havien publicat el 1963. On s'assaja un esquema cronològic i estètic de la poesia catalana durant el segle xx encaminat a defensar l'adscripció al realisme històric. Per això la publicació del volum no deixà d'estar exempt de controvèrsia.

En el moment en què el nostre autor escriu *Literatura catalana contemporània*, val a dir que ja havia escrit textos —pròlegs, ressenyes...—sobre diversos autors coetanis com Pere Quart, Agustí Bartra, Josep Carner, Baltasar Porcel... I són destacables els estudis —que seran notes cardinals i decisives— sobre quatre autors contemporanis importants: Joan Salvat-Papasseit (1961), Salvador Espriu (1962) i Josep Pla (1965), amb el seu famós pròleg a *El quadern gris* ⁶(primer volum de l' O. C., 1966)⁷. Als quals hauríem d'afegir el pròleg a Vicent Andrés Estellés: «Nota —provisional i improvisada— sobre la poesia de Vicent Andrés Estellés» que encapçala l'edició del primer volum de l'obra completa del poeta de Burjassot: *Recomane tenebres*. Parlem, en aquest cas, del 1972, un any després de l'aparició de l'obra de Fuster que comentem. Els tres treballs —el de Salvat, el d'Espriu i el de Pla— passarien a formar un llibre que aparegué el 1977 amb bel·licós títol: *Contra el Noucentisme*.

Fet i fet, hem esmentat els textos sobre els autors catalans contemporanis, però no hem d'oblidar les aportacions de Fuster a la literatura medieval amb treballs imprescindibles sobre clàssics com Ausiàs March, sor Isabel de Villena o estudis sobre la literatura valenciana dels segles xvi i xvii. Als quals caldria afegir els papers sobre autors d'altres literatures tractats o traduïts. Entre aquests hauríem d'esmentar, sense anar més lluny, les traduccions i els

6 «Notes per a una introducció a l'estudi de J. P.», que ocupa una vuitantena de pàgines.

7 Segons diu al pròleg de *Contra el Noucentisme*, el treball sobre Josep Pla és posterior a la redacció de LCC. p. 9.

pròlegs a obres d'Albert Camus. En comentar les d'autors catalans sovintegen les comparacions amb escriptors d'altres literatures: en Carles Soldevila hi ha Voltaire, France i Maurois (LCC: 264) i en C. A. Jordana, D. H. D. Lawrence (LCC: 265); en Trabal, de vegades, Aldous Huxley (LCC: 266). En altres autors s'hi perfila la relació amb André Gide, Alberto Moravia, Walt Whitman, etc.

No hem d'oblidar tampoc l'interés de Fuster i el seu coneixement puntual de pintors, de corrents estètics i de la història de l'art, en general. En aquest sentit cal recordar que el seu primer llibre publicat, *El descrèdit de la realitat*, el 1955 ens ofereix una visió de l'art des del Renaixement fins l'arribada de l'abstracte, tot tractant d'explicar l'evolució històrica de l'art.⁸

II. Les premisses d'una literatura i de la literatura

Del discurs de Fuster, se'n desprenen moltes consideracions substancials sobre el fet literari. Una literatura com la catalana s'aferma des del moment que l'idioma es prestigia i assoleix un rang de normalitat social. Per això, abordar les bases de la contemporaneïtat literària suposa entrar en la història social del català i donar compte, per exemple, del catalanisme burgés i, per contra, de la indiferència anarquista sobre la qüestió nacional. Segons Fuster, «El fet literari del català a l'època moderna no pot separar-se d'alguns “fets paraliteraris” que tenen per objecte i per protagonista la mateixa llengua» (LCC: 132).⁹ I podríem afegir-hi que ni «el fet literari català» ni cap altre: una literatura fretura d'un context social concret i orgànic. Però el discurs de Fuster no solament atén els elements sociolingüistes i sociològics, ans també els de caire ideològic, ben especialment relacionats amb les classes socials, i amb l'aire del moment —allò que en alemany s'anomena *zeitgeist*. I, encara més, el factor humà de caire

8 He dedicat un text a parlar-ne: *Els colors i les paraules. Notes sobre Joan Fuster i la pintura* (2007).

9 En abordar la tercera part del llibre: La literatura del 1931 al 1961, escriu: «Potser mai com en els anys que van des del 1931 al 1961 no s'ha pogut veure amb tanta claredat fins a quin punt la pervivència de la literatura catalana depenia de factors extraliteraris» (323).

psicològic que pot donar compte d'un capítol tan —com qualificar-ho?— *aberrant* com va ser la defenestració de Xènius i el posterior canvi de llengua i de cultura per part de l'ideòleg del Noucentisme.

Segons el relat de Fuster, «un anecdòtic embolic d'enveges i de vanitats s'anà teixint al seu voltant»(LCC: 152). Però la resposta d'Ors, vist des de la seua òptica, «es tractava d'una autèntica “traïció”: deixava d'escriure en català per “venjança” contra la hostilitat que li dedicaven els seus deixebles i l'element oficial»(LCC: 153) i «cal reconèixer —afegeix l'autor— la manca de lògica de la seua reacció» (LCC: 153). Tot amb tot, Fuster conclou que, vist amb la pertinent distància, jutjar la tasca duta a terme per Xènius no pot més que merèixer una consideració positiva. La seua obra suposà una gran contribució envers la cristal·lització d'una cultura nacional.

Les qüestions de classe social seran importants per explicar el posicionament ideològic i estètic en autors com Joan Maragall, Santiago Rusiñol, Josep Maria de Sagarra o Josep Pla. Hi van lligats. I esdevé també medul·lar en el cas de Gaziell, Agustí Calvet, per al qual, segons l'autor «la civilització burgesa era el cim del refinament cultural, de tot refinament cultural imaginable». I argumenta: «La Florència renaixentista o la Suïssa actual li serviren de referència» (LCC: 296). En el cas de Pla,¹⁰ Fuster esgrimeix la condició de *kúlak*, de petit propietari rural, que el porta a ser crític amb la burgesia catalana, però també un «conservador impertèrrit» (LCC: 260), que s'arreglera en un bàndol antirevolucionari, tot i que en el fons manté un «individualisme resolut, amb un secret fons anarcoide» (LCC: 260). Els meandres del discurs fusterià deixen cada cosa al seu lloc, «conservadorisme» però també individualisme amb regust «anarcoide». La procedència de classe social segons Fuster «fa més intel·ligible la posició literària de cadascú» [l'autor parla de J. M. de Sagarra i de Josep Pla]. Tant en l'un com en l'altre, escriu Fuster, «trobem nombroses crítiques a la burgesia: crítiques lacerants i despietades» (LCC: 117), però, així mateix, seran crítiques *reaccionàries*, com les titllarà

10 Igualment serà qualificat el poeta del Rosselló Josep Sebastià Pons (LCC: 193).

un instant després. Des d'un altre angle, els versos de Foix mostren una rebel·lió individual i el terme que fa servir, en aquesta ocasió, és el de «petit-burgés irriat» (LCC: 237).

Un cas vertaderament significatiu el constitueix, sens dubte, Pere Quart, pertanyent a l'«alta burgesia industrial» que encarnarà la «recusació més irreverent» (LCC: 238) i esdevindrà «un dels crítics més despietats del món de la seva procedència» (LCC: 238). Una posició molt diferent, per exemple, de la que ocupa Guerau de Liost, la sàtira del qual s'alimenta d'un esperit aristocratitzant de «gran propietari rural» i «catòlic, apostòlic i romà» (LCC: 239).

Un altre posicionament de classe el trobem en Llorenç Villalonga que ataca, en *Mort de Dama*, «la petita-burguesa intel·lectualitat vernacla» de Mallorca, però hi aclareix Fuster que formulava la sàtira «en tant que aristòcrata displicent i un si és no és esnob» (LCC: 272). Això no és cap hàndicap perquè judiquem, en negatiu, una obra —algunes obres si més no de Villalonga— com a exponents onerosos de la nostra literatura. «*Bearn* —escriu un poc més avant— és una obra mestra, o poc n'hi falta» (LCC: 275). La contundència de l'afirmació deixa pocs dubtes sobre la qüestió.

Una manifestació del conglomerat ideològic el configura la confessió religiosa en els casos d'alguns escriptors. Així, López-Picó, a parer de Fuster era «un poeta catòlic» i rebla el clau afirmant «potser el poeta català que més mereix aquest títol» (LCC: 187), però s'hi veu obligat a precisar encara més: «En ell, la religiositat és plenament “religió” —si podem dir-ho així—: presència del dogma» (LCC: 187).

La tasca valorativa del Fuster lector passa per considerar l'entitat de les obres i la posició dins del marc literari on es troben. En cap moment fa un inventari panoràmic amb noms i dates i amb vagues descripcions argumentals, sinó una presentació —ponderada, contextualitzada i explicada— de cada novel·la, llibre de poemes, d'assaig o de teatre. És absolutament significatiu que la primera frase que ens presenta sobre Joan Puig i Ferrerter siga: «Potser el novel·lista català més important de la primera meitat del segle xx sigui Joan Puig i Ferrerter» (LCC: 247). En el cas de la poesia de Joan Salvat-Papasseit,

Fuster presenta *La rosa als llavis* «com el millor poema eròtic de la poesia catalana» (LCC: 231), però a aquesta ponderació n'afegeix una altra: «és també un dels millors poemes eròtics de la literatura europea» (LCC: 231). En parlar de l'obra de Salvador Espriu avala que *Primera història d'Esther* és un «dels textos més brillants d'Espriu i de tota la dramaturgia catalana» (LCC: 351). Ben segur, es tracta de valoracions absents en les històries de la literatura més convencionals.

Fuster té present sempre l'esperit del temps transfigurat en idees estètiques o filosòfiques. Els modernistes posaren en la seua mirada l'horitzó europeu; i dintre d'aquest apuntaren cap al nord, especialment en teatre: Ibsen va ser un «tòtem» —el qualificatiu és de Fuster—; Guerau de Liost, per la seua banda, en *La muntanya d'ametistes* s'acosta al que s'anomenà «poesia pura» (LCC: 167). I hom pot dir que la nostra literatura desplega una dinàmica d'acostament a l'Europa intel·lectual en tots els camps: teatre, poesia, pensament... Vet ací una de les coordenades de la cultura catalana: l'europeïtzació. El mite del «Nord enllà» engegat a finals del segle XIX, travessa generacions de creadors i corrents de tot el segle XX. En el cas de Pere Calders, Fuster esmenta com a inspiradors escriptors com Kafka, a més de Poe i Pirandello (LCC: 382) i en el de Ferran de Pol, David H. Lawrence (LCC: 383), etc.

Dins dels paradigmes que convoca Fuster per donar compte de la literatura catalana dels segle XX, caldria enunciar els renaixements. L'art no sols avança amb novetats sinó que sovint aquestes són actualitzacions, l'únic que fan els autors és reformular propostes anteriors. En aquest sentit és significatiu la qualificació de neonoucentista que dona a autors com Carles Riba i, fins i tot, a J. V. Foix.¹¹ Però també l'ús que fa de termes com *romàntic*, *romanticisme*, *classicisme*, *barroc*. En parlar de la poesia de Guerau de Liost la titlla de ser «barroquitzant», en la mesura en què ho entenia d'Ors («Tot excés és barroc, fins i tot, l'excés d'intel·ligència o d'intel·lectualisme», LCC: 182).

11 CN:10. «Un extrem que caldria revisar és l'episodi Foix. No sé per què, tots hem cregut que Foix és surrealista, i de fet és un subproducte de Paul Valéry».

No solament trobem un desplegament dialèctic, estètic, ideològic i de valoració artística en la prosa del llibre, Fuster hi mostra, així mateix, un interès explicatiu de diversa índole; busca descriure bé cada text en funció de l'esperit que l'alimenta. En parlar-nos de la poesia de Maragall, del seu interès hipnòtic pel paisatge, Fuster ens comenta com el poeta era «home de ciutat, arrelat en els costums urbans, amb un horitzó de parets i teulades, la naturalesa lliure, mar i muntanya, el sorprèn, l'excita i el meravella» (LCC: 47). Es tracta d'una pedagogia directa i senzilla, que recorda i il·lustra el punt de partida essencial de l'autor comentat. Aquest tenir davant «parets i teulades», no és debades. Potser el terme adient no siga el de *pedagogia*, perquè Fuster no pretenia ensenyar una doctrina ni res que se li pareguera. Ell sembla que s'ho explique a si mateix. En el moment en què comenta els encerts de la narrativa rodolediana apunta el «rar equilibri entre el llenguatge viu i la norma» i conclou: «la naturalitat que resulta és càlida i brillant» (LCC: 380). Prèviament ha donat compte de com l'ús del nostre col·loquial es troba «intimidat» per la gramàtica: «en el fons —escriu Fuster— estil i gramàtica, en català van molt lligats» (LCC: 380).

III. La metàfora necessària

Moltes pàgines de *Literatura catalana contemporània* mantenen el lector en l'interès i la seducció més complaents. Un efecte que el Diderot de poble —alguns el veuen més aviat com el Voltaire (Martí Domínguez)— aconseguix a través de diversos procediments expressius: la frase robusta —plena d'incisos que matisen o exemplifiquen— no cansa. I sovint diverteix o sorprèn, seguint la inventiva de cada cas, oferint qualificatius improvisats. En un determinat moment escriu «Guerrilla incoherent i amateur del Modernisme» (LCC: 40), mescla termes procedents de camps semàntics diferents construint metàfores o imatges colpidores: «barreja o compost dialèctic» (LCC:42), «comptats llampegueigs —fragments— de poesia veritable» (LCC:45).

Sovint fa servir qualificacions que semblen antagòniques: «hipèrbole més gloriosa i més imbècil» (LCC: 6). L'aplec de qualificacions amb dos adjectius fa, sovint, un efecte juganer, com hem vist en la parella «gloriós i imbècil». Un recurs que s'estén al llarg del llibre. Tot referint-se a la poesia de Joan Alcover parla de poemes «delicats i anodins» (LCC: 65). I en comentar l'obra de Salvat diu que repetia «conceptes i manies» (LCC: 6) de Dídac Ruiz. Dos elements en pla d'igualtat gramatical però de caràcter heterogeni. En algun moment al·ludeix al «desgavell formal i la potinèria estilística dels modernistes» (LCC: 82); o parla d'un estil amb un rastre d'adjectius «sec, clar i nerviós». Però hi sovinteja el caire antitètic: «entre la sequedat racional de l'anàlisi i la sucositat imaginal de l'estil» (LCC: 123), diu de l'obra de Francesc Pujols, tot reproduint l'expressió de Carles Riba. També, com ho reporta en un altre indret, una lectura pot esdevenir «penosa i amena» (LCC: 123) o la llengua de Verdaguer fer-se exploradora d'unes mines de la parla rural entre «virginal i barbuda» (LCC: 176). Una antítesi amb material heterodox.

D'altra banda, Fuster té una tirada a emprar inventaris que mesclen ingredients de diversa índole. A tall d'exemple, en parlar de la poesia de M. Antònia Salvà, diu que aborda «les estacions i la gent, les bestioles i les collites, els arbres i les lectures, els objectes i les tendreses» (LCC: 74). Posar en un mateix pla «les bestioles» i «les tendreses» és tota una ocurrència. D'altres vegades, la juxtaposició de qualificatius remet a dues realitats ocasionalment ajuntades, com quan parla de la conjunció entre el «do i d'atzar» (LCC: 180), que evoca l'escriptura poètica de Josep Carner. Pel que fa al cas de Salvà, caldria afirmar que Fuster, de tant en tant, amolla alguna *boutade* i gaudeix provocant. No crec que siga tant per la necessitat de ser original, com per simple *divertimento*. Un posat lúdic —Fuster es diverteix— escrivint, comentant, observant, classificant...

L'autor de *Nosaltres els valencians* recorre a una imatgeria plàstica: «l'enginy que hi esmerça acaba esbravant-se en una prosa atropellada i inepta» (LCC: 89), escriu a propòsit de Cristòfor de Domènech. Fer servir «esbravar», un fet material, en un camp artístic produeix un efecte sorprenent. En comentar l'estil de les traduccions bíbliques del període de preguerra —en concret el de Frederic Clascar— observa com mostra un «llenguatge suculent, sovint

no gaire acadèmic, amb un punt d'aspror silvestre, voluptuós del so i de la semàntica» (LCC:139). L'autor hi activa sinestèsies on sobresurt l'esfera del gust: «suculent», «aspror», tot i que aquest darrer adjectiu també correspon al tacte. Ens acosta al món intel·lectual a través de la sensitivitat. En qualificar la prosa de Francesc Pujols, la defineix com un «pedestre garbuix de reflexions ampulloses» (LCC: 124); en fer-ho de l'estil de Josep Carner a *La malvestat d'Oriana*, diu que cau d'una «pura i gratuïta irruència de volutes verbals» (LCC: 182). En un altre moment, tot comparant Carner amb Carles Riba, parla del «càlid sortilegi musical» del primer davant de «l'abrupte, una mica aspre» de la del segon (LCC: 203). L'obra de Trabal, per la seua banda, és la «pirotècnia del grotesc i l'enginyós» (LCC: 266). I en parlar de la producció de Villalonga, diu que no té simpatia per la «pedanteria alcohòlico-sexual dels prototuristes» (LCC: 274). I encara una imatge més per cloure l'inventari: tot comentat la prosa de Gaziel deixa anar que és «lenta, de curs allargat i construcció llepada» (LCC: 295). Un s'imagina així una llengua llepant els llavis després d'un àpat. En parlar de les imatges de la poesia d'Agustí Bartra no deixa d'assenyalar que tenen «un august sabor agrari» (LCC: 341).

De vegades, la imatge que s'hi llança té a veure amb allò enunciat per altres autors; així reporta que Galdós, després d'escoltar la traducció d'una peça teatral de Puig i Ferrer, va exclamar que «feia olor de semen» (LCC: 303) i en abordar la poesia de Carner, recorda el que va escriure Carles Riba: «[són] uns versos sense altra finalitat que llur mateixa perfecció somrient» (LCC: 165).

Hi ha en l'escriptura de Fuster, una sintaxi que es resisteix a la previsió i que talla el curs natural —amb la incorporació d'elements nous i matisadors— i per això sovint alimenta quelcom d'inesperat. En el cas de Joan Maragall, diu Fuster: «L'impacte sensual esdevé, de vegades, una vertadera comunió: veure i ser —ser part d'“allò”—s'hi confonen» (LCC: 47). De vegades els elements que incorpora el matís tenen jovialitat sonora: «Només Gabriel Alomar escapa a l'asèpsia —i a l'anestèsia— de l'Escola» (LCC: 59). Però posem un altre cas per exemplificar la sintaxi ondulant i sincopada, que matisa cada afirmació a glops o mitjançant el que seria l'equivalent als paral·lelismes: «Xènius propaga

el mite de la Ciutat: de la Ciutat, en abstracte, com a categoria encarada al rústic, a la simple aglomeració —al “campament de pedra” que deia ell—, a la naturalesa intonsa» (LCC: 168).¹²

Fuster no es cansa d'emprar un recurs que repeteix fins a la sacietat: les paraules entre cometes, que molt adientment ha observat Amadeu Viana,¹³ i altres estudiosos com Vicent Salvador, en el conjunt de la seua obra assagística formen un dels estilemes més reiterats. Però no solament això, hi ha la sintaxi que, com també apunta Viana està pensada per ser llegida en veu alta. Ho podem exemplificar en aquesta frase: «La nació, però, és la cèl·lula primària(a), irreductible (a), viva (a): la seva autonomia és fonamental (b) perquè equival (b) a eliminar (c) l'opressió (c) d'uns pobles (d) sobre altres (d)» (LCC: 117). Una estructura amb un primer enunciat trimembre i tres posteriors bimembres que opera de tal manera que produeix una cadència rítmica eficaç.

IV Els valors literaris

Fuster es prodiga en consideracions i ponderacions literàries. En la presentació de cada escriptor i la seua obra, el nostre protagonista en subratlla el valor literari i les fites «estètiques» proposades. Una obra lloable és, per exemple, la de Josep Maria de Sagarra. Fuster la caracteritza: «dicció fluida, metafo-

12 Per a una visió general de l'estil de Joan Fuster veg. Vicent Salvador, *Fuster o l'estratègia del centaure* (1994).

13 Amadeu Viana (1987:42) ha comentat: «Els textos de Joan Fuster apareixen farcits de cometes. A força de construir discursos acotats, Fuster ens obliga a llegir més marge que text, més comentari que descripció. Si, efectivament, aquest ús del recurs tipogràfic correspon al cantó superior dret del nostre diagrama, ens veurem catapultats al dubte sistemàtic, gairebé sense saber com. Les contínues el·lipsis que representen els dos punts tipogràfics ens estalviarien també passos d'un raonament que al capdavant compartiríem. Des del punt de vista conceptual, un estudi sobre l'associació lliure d'idees tal vegada ens fóra d'utilitat. Finalment, un repàs de la tria del lèxic i de l'organització de la sintaxi (una sintaxi per ser llegida en veu alta, en ocasions) ens donaria més pistes sobre la relació entre els recursos i els efectes en l'assaig».

risme violent, joc del pintoresc, s'hi cargolen i s'accentuen» i continua «Barroc en l'estil, líric i esqueixat alhora, i lleuger i arbitrari, vivacíssim, i sempre agut en les apreciacions de fons, el Sagarra dels articles constitueix un espectacle intel·lectual particularment esplèndid sense massa equivalents en altres literatures» (LCC: 285). En parlar-nos del lèxic de l'autor, observa que la riquesa lèxica és superior a la de qualsevol noucentista, Carner inclòs. «Ens trobem —comenta Fuster— davant d'un aparat lexicogràfic d'inexhauribles recursos, en el qual cada paraula val pel seu color i pel seu so gairebé tant com per la seva funció semàntica» (LCC: 218). I en ponderar el conjunt de l'obra de Sagarra, en la qual cal recordar les traduccions de clàssics com Shakespeare o la *Divina Comèdia*, considera que «és una de les realitzacions més vastes i ambicioses de les lletres catalanes modernes» (LCC: 218). Tot i que la consideració de Fuster inclou també el subratllat dels punts flacs: «Declamatòria: altisonant, inflada, una mica buida» (LCC: 220).

Josep Pla encarna «una de les personalitats més importants i sòlides de la literatura catalana contemporània» (LCC: 257) i conclou que la seva obra «uneix al seu valor històric —testimoniatge i dada alhora— un singular valor de creació» (LCC: 262). I en el cas de Gaziel exposa que «No importa la dosi d'originalitat que contenen els seus punts de vista: sovint no són massa». «El que val —continua enunciant Fuster— és l'enorme vehemència intel·lectual que Agustí Calvet aboca a cada plana dels seus llibres, i que els converteix en una lectura sucosa i seductora» (LCC: 295).

Hem al·ludit a la consideració que li mereix *La rosa als llavis* de Salvat, tot situant-la entre els millors llibres eròtics de la literatura europea. Les narracions d'Alexandre Plana, diu Fuster, «curtes, ben estructurades i subtils, són una delícia de “to menor”» (LCC: 254), mentre que les novel·les de Francesc Trabal són d'una «originalíssima estructura i desbordants d'acudits i d'elucubracions divertides» (LCC: 266). I el millor de Salvador Espriu és la seua «extraordinària força sintètica» (LCC: 353). Però defineix el centre de la seua obra poètica com una acció encaminada a acceptar la mort, diu: «és “meditant la mort” que l'home retroba la seva “vida” vertadera» (LCC: 350). Em pregunte: hi pot haver una síntesi més rigorosa i exacta del missatge de l'autor de *Sinera*?

Quan Fuster emet un judici estètic, l'argumenta. En valorar el cicle d'*El pelegrí apassionat* de Puig i Ferrer, diu que «no va saber, o no va tenir temps de sotmetre's al rigor disciplinat i al sentit de la mesura que el gènere exigia» (LCC: 251), després de destacar que és el millor novel·lista de la primera meitat del segle xx. En el cas de la poesia de Palau i Fabre apunta que els seus poemes «són lúcids, “racionals” i fins i tot “tradicionals”» i conclou: «L'angoixa metafísica i la insolència sexual és tot el que els distingeix» (LCC: 364). De cada escriptor sembla que siga capaç de penetrar en la seua essència. Per adduir un altre exemple, tenim la consideració que li mereix Salvador Dalí, qui: «culmina la seva vida —escriu Fuster— i la seva obra en un conformisme més vulgar i banal que el del pitjor dels noucentistes comarcals» (LCC: 227).

V. Una literatura de la NATO

De la visió que després Joan Fuster, hom dedueix una peculiar forma d'entendre la literatura gens convencional. Ço és, limitada a uns gèneres i establerta en una frontera clara i vigilada. Per a l'autor del *Diccionari per a ociosos* el corpus de textos que en formen part és un teixit on cal comptar les obres traduïdes, les d'historiografia, fins i tot les d'erudició i les de ciència. També les de filosofia i pensament. Tot sembla cabre en les pàgines amb lletres minúscules de l'edició de Curial amb tapes grogues que pareix una invitació a la miopia. Es després, en el desplegament que fa Fuster al llarg del llibre, una visió de la cultura com un tot inseparable. No es pot tallar per ací o per allà sense *arbitrariejar*. La creació està relacionada amb la història, la filosofia, les arts... En abordar la creació de J. V. Foix, per exemple, ens diu que la seua poesia recorda els quadres de «Dalí, d'Yves Tanguy, de Magritte, on el *trompe d'oeil* és utilitzat per representar imatges d'una realitat estremidora» (LCC: 236).

Tota producció literària en les mans de Fuster sembla que ens remeta a uns referents, encara que siga de manera larvada. La poesia de Rosselló-Pòrcel ens porta a la dels poetes espanyols de la generació del 27 que *gongoritzaven*;

Agustí Bartra deu molt a Walt Whitman; Pedrolo, a Faulkner, Hemingway, Steinbeck. Però Fuster no es queda ací. El seu propòsit d'emmarcar les obres en llurs esperit, el mena a afirmar que «Una història de la literatura mai no serà intel·ligible del tot si l'autor i el lector no tenen present l'altra "història": la de la dinàmica social que li serveix de fonament tàcit». I continua: «Avui mateix, i per damunt de les determinacions idiomàtiques i nacionals, es podria parlar d'una literatura de la NATO, en la qual caldria incloure, pêle-mêle, Ionesco, Dürrenmatt, Elsa Morante, Beckett, Kerouac, Butor, Italo Calvino, i fins i tot el mateix Louis Aragon» (LCC: 363).

D'una manera o d'una altra, l'observació de Fuster («sobre una literatura de la Nato») ens porta a l'antic propòsit de Wolfgang Goethe amb la Weltliteratur o «literatura universal». No oblidem que aquest és deutor de les teories de Herder i el seu esperit del Poble o *Volkgeist*. La idea d'una literatura del món, però, ve de lluny, pel cap baix de l'època de l'expansió de la impremta, tot i que és Goethe qui en donà el nom més exitós. Em plau recordar, a tall d'exemple, l'al·lusió que en fan Marx i Engels en el *Manifest Comunista* de 1848:

Els productes intel·lectuals de les diverses nacions esdevenen patrimoni comú. La parcialitat i la limitació nacionals es tornen cada cop més impossibles, i a partir de les nombroses literatures nacionals i autòctones es forma una literatura universal.

Fuster, tanmateix, és també un seguidor atent de l'esperit de la pròpia cultura —«esperit nacional» és potser un terme que espanta— i així ens ho constata quan al·ludeix al que T. S. Eliot anomenà «cultura satèl·lit»: «una cultura amb llengua pròpia però amb esperit manllevat» (LCC: 25). De l'anàlisi de l'escriptor de Sueca cal destacar l'atenció al propi esperit cultural però en clara connexió amb uns referents internacionals. El discurs que desplega *Literatura catalana contemporània* no deixa de proclamar, d'aquesta manera, la necessitat d'un marc supranacional per als estudis literaris.

Bibliografia

- BALAGUER, E. (2007) *Els colors i les paraules. Notes sobre Joan Fuster i la pintura*, València, PUV.
- FUSTER, J. (1958) *Indagacions possibles*, Palma, Moll.
- (1960) *Judicis final*, Palma, Moll.
- (1971) [1979, 4a edició] *Literatura catalana contemporània*, Barcelona, Curial.
- (1972) «Nota provisional —i improvisada— sobre la poesia de Vicent Andrés Estellés», dins V. Andrés Estellés, *Recomane tenebres*, València, Editorial 3 i 4.
- (1977) *Contra el Noucentisme*, Barcelona, Crítica.
- PÉREZ MORAGÓN, F. (1993) «Ciència i erudició en Fuster», dins *Joan Fuster: dies i treballs*, València, Conselleria de Cultura de la Generalitat Valenciana, pp. 107-124.
- SALVADOR, V. (1994) *Fuster o l'estratègia del centaure*, València, Edicions del Bullent.
- SIMBOR, V. (2012) *Joan Fuster: el projecte de normalització del circuit literari*, València, Publicacions Universitat de València.
- STEINER, G. (1999) *Errata*, Barcelona, Proa.
- VIANA, A. (1987) «Fuster in fabula», *Els Marges. Revista de Llengua i Literatura* [en línia], 38, pp. 33-43, <<https://raco.cat/index.php/Marges/article/view/109132>> [Consulta: 23-01-2022].